

РАЗОМ НАЙНІЖІМ

Щомісячна газета Черкаського обласного благодійного єврейського фонду „Турбота поколінь – Хесед Дорот”

Видається з грудня 2000 року.

Тамуз – Ав 5784 серпень 2024

№8(272)

Невідома Масада Голокосту

31 серпня 2024 року виповнюється 83 роки з дня самоспалення євреїв міста Мозиря. Це був останній день літа та останній день життя. 31 серпня 1941 року, дев'ять днів окупації. Білоруський Мозир 41-го ще не був непоказним гомельським райцентром і вже не був милим дореволюційним єврейським містечком. Мозир був обласним центром – тоді в Білоруській РСР існувала Поліська область. Нацисти зайняли місто 22 серпня. А 31 серпня він став новою Масадою.

31 серпня 1941 року, у неділю, кілька єврейських сімей зібралися у будинку №19 по вулиці Пушкіна. Там мешкали Гофштейни. Що роблять німці з євреями в окупованих містах, всі вони вже знали. Багато польських євреїв встигли втекти на схід восени 1939 року і опинилися в білоруських та українських містах. А 24 серпня всесоюзне радіо транслювало мітинг єврейської громадськості. І великий актор Соломон Міхоелс, уже після війни вбитий НКВС у Мінську, розповідав по радіо, що рейх збирається знищити весь єврейський народ. Розраховувати, що німці обійдуться „курка, млеко, яйко” було неможливо.

У будинку Гофштейнів зібралися Гутмани, Зарецькі, Гофмани, Домничі, Рогінські – зараз відомо вже 32 імені. Жителі Мозиря, які пережили окупацію (євреїв серед них не було: ті, хто не втік і не підпалив себе, були знищені в місцевому гетто), розповідали, що всього в тому будинку було 37 чи 40 осіб. Згадали предків і вирішили, що вже краще померти з власної волі, як у Масаді. Отже, треба, як у Масаді, кинути жереб. Одному з них доведеться облили керосином будинок, запалити сірник і кинути його. Одному з них треба це зробити, як зробили предки, ніж здатися римлянам. Один з них повинен був не віддати їх усіх новим римлянам. Згоріти мають усі: від шестирічного Шолома Гофштейна до 81-річного поважного Ніселя Гутмана.

Жереб випав 19-річній Соші Гофштейн. Вона підпалила будинок. Євреї горіли з молитовниками в руках. Вони зробили свій вибір. Решту євреїв через кілька днів зігнали в Ромашов Рів, у гетто, і поступово, „під настрій”, невеликими партіями вбивали. Останнього в'язня гетто було вбито 7 січня 1942 року.

На місці самоспалення залишився лише фундамент. Ніхто після війни не хотів там будувати хату. А якщо приїжджав німецький і готовий був там оселитися, то йому розповідали, що сталося у будинку №19 по вулиці Пушкіна у 41-му. І новосел волів шукати щось інше. Тим більше, що в місцевому краєзнавчому музеї була експозиція, присвячена самоспаленню мозирських євреїв із зазначенням місця.

А потім експозицію прибрали, начебто нічого й не було. І чотири десятиліття ця історія була начебто легендою. А в 90-ті онук Ніселя Гутмана Яків, який жив на той час у Нью-Йорку, розпочав боротьбу за пам'ять діда та ще кількох десятків єврейських героїв і вирішив увічнити білоруську Масаду. 2003 року він привіз до Мозиря валун із меморіальною дошкою. На цій дошці на івриті, англійською та білоруською мовами було написано: „Білоруська Масада. На цьому місці буде встановлено пам'ятник мозирським євреям, які здійснили самоспалення 31 серпня 1941 року. Вони вважали за краще померти, ніж підкоритися ворогові. Світова асоціація білоруських євреїв. Проект збереження єврейської спадщини у Східній Європі”.

За місяць камінь прибрали за рішенням мозирського виконкому. А через сім років, після довгого листування з Яковом Гутманом та єврейськими громадськими організаціями, після листів Олександрі Лукашенку від мера ізраїльського Ашдода, де один із парків названий ім'ям героїв Мозиря, таки встановили свій, схвалений камінь, з політкоректним надписом: „Місце самоспалення мирних жителів м. Мозиря у 1941 році”. Так, слово „єврей” радянським і пострадянським чиновникам чомусь завжди здається не дуже пристойним. Його ніби вголос вимовляти не можна. Тож нехай будуть просто мирними жителями.

Але Яків Гутман не вгамувався. І напередодні 70-річчя трагедії місцева влада встановила новий камінь, де написано, що на цьому місці піднеслися в небеса душі мозирських євреїв, які загинули в самоспаленні. Про самого Гутмана говорили: ну це ж не справа – за власним бажанням пам'ятники встановлювати, так кожен почне валуни з написами ставити, де хоче.

Ні, саме це справа. Бо якби не онук Ніселя Гутмана, який з 1995 року оббивав пороги чиновницьких кабінетів, якби не його „самовправність”, жодного пам'ятного знаку на місці білоруської Масади не було б досі. А ще через пару десятирічків і місцеві б забули, що Мозир – це Масада ХХ століття. Так покладено. Син читає Кадіш на згадку про покійного батька протягом 11 місяців від дня його смерті. Поминальну молитву Ізкор читають на згадку про родичів, що пішли, чотири рази на рік. А б'ються в стіни та двері, щоб увічнити пам'ять рідних-героїв, – до останнього. Хоч би все життя. Поки не доб'ються.

Нісель Гутман.

Маловідомі факти мюнхенської трагедії 1972 року

Нині вже мало хто пам'ятає, що 5 вересня 1972 року під час проведення літніх Олімпійських ігор у Мюнхені сталася трагедія, яка забрала життя 11 представників ізраїльської олімпійської збірної та одного німецького поліцейського. Цю жорстоку акцію провела група палестинських терористів, більшість якої була знищена спочатку в процесі перестрілки зі снайперами, а потім від рук ізраїльських спецназівців. Однак подібної трагедії можна було уникнути, якби влада Західної Німеччини вжила належних заходів з охорони спортсменів і мала б підготовлені спеціальні служби, основним завданням яких була б боротьба з терористичними проявами. На жаль, влада ФРН шосили намагалася приховати свої недоробки, а то й відвертий саботаж, допущений ними у сфері організації безпеки спортивних команд. Існує ряд фактів, що безпосередньо вказують, що в трагедії, що відбулася на Олімпіаді, є значна частка провини організаторів даних змагань.

Факт 1. У ході підготовки до Олімпіади на замовлення мюнхенської поліції доктором судової психології Георгом Зіббером було розглянуто та подано по інстанції 26 сценаріїв можливих терористичних атак щодо учасників змагань. Під номером 21 опинився варіант, точно повторений палестинськими терористами. На жаль, ще звернення до Зіббера виявилось звичайною проформою. На його роботу не звернули уваги, а після трагедії умисно приховали існування самого факту наявності подібного сценарію.

Факт 2. Коли за півтора місяці до початку Ігор керівник спортивної делегації Ізраїлю Шмуель Лалкін звернувся до відділу безпеки Олімпіади з приводу слабкості заходів охорони спортсменів, йому відкрито порадили не втручатися в їх роботу. Самовпевненість німецьких поліцейських була настільки висока, що навіть пряме попередження, що надійшло з Лівану про підготовку терористичної акції, яка готується з боку палестинців, служба безпеки Олімпіади просто проігнорувала.

Факт 3. Про те, що в Мюнхені готується страшна трагедія, знали багато високопосадовців. Махмуд Аббас, один з вищих керівників Організації визволення Палестини, виділив на проведення акції залякування велику суму грошей, хоча згодом говорив, що не знав, для якого конкретно заходу виділяв ці кошти. Є підозра, що про майбутню трагічну подію могли знати в НДР та СРСР, і мало того, за допомогою їх спецслужб, можливо, здійснювалася логістична підтримка акції. Документи, що підтверджують це, можуть перебувати в архівах КДБ, проте вони досі засекречені.

Факт 4. Олімпійське село від решти світу відокремлював паркан зі звичайної сітки, який в принципі не міг служити перешкодою для злоумисників. Його спокійно долали самі учасники змагань, які бажали без дозволу тренерів прогулятися містом. Вранці 5 вересня цим скористалися і терористи, перебравшись через паркан разом із канадськими та американськими спортсменами.

Факт 5. Враховуючи, що в системі внутрішньої безпеки ФРН просто не існувало антитерористичних служб, звільняти захоплених представників ізраїльської спортивної делегації доручили місцевим поліцейським, які не мали ні досвіду, ні відповідної підготовки, ні належного обладнання. Однак заперечуючи свій дилетантизм у цій сфері, влада Німеччини відмовилася від участі у звільненні заручників представників ізраїльських спецслужб, гордо заявивши, що добре впоратують і самі. Ціна цієї самовпевненості відома: 11 життів ізраїльтян і один загиблий німецький поліцейський.

Факт 6. Не маючи готових сценаріїв протистояння терористам поліцейські ФРН на ходу вигадували варіанти порятунку заручників. Однак те, що мало б діяти проти самотнього спонтанного загарбника, не працювало проти добре підготовленої групи мотивованих лиходіїв. Жоден із трьох задуманих варіантів нейтралізації терористів не був реалізований, і ситуація розвивалася під диктовку палестинців.

Факт 7. Коли терористи вимагали надати їм літак для вильоту до Єгипту, в антитерористичному штабі зрозуміли, що це їхній останній шанс уникнути гучного провалу. У надрах поліції розробили черговий план, що передбачав поділ групи злочинців на частини з подальшим знищенням їх окремо. Для перевезення терористів та їх заручників було виділено два військових вертольоти, а на борт пасажирського лайнера замість реального екіпажу було посаджено групу переодягнених поліцейських. Частина функцій зі знешкодження бандитів була покладена на кількох снайперів, завезених на аеродром. На жаль, і тут все пішло не так, як замислювалося спочатку.

Факт 8. Побачивши, що терористів більше, ніж передбачалося раніше, група захоплення, перевдягнена у пілотів, швидко ретирувалася із літака. Вертольотчики посадили свої машини на поле так невдало, що перекирили сектор стрільняни. Самі ж снайпери так іменувалися лише тому, що після служби захоплювалися кульовою стрільняною. Ні відповідної зброї, ні відповідного обладнання, ні навичок необхідних для боротьби з терористами, ні зв'язку між собою і командуванням операції вони не мали. Броньовики, викликані для посилення, не прибули вчасно, застрявши в міських пробках.

Факт 9. Втеча „лілотів” стала сигналом терористам про те, що вони потрапили у засідку. Практично відразу ж почалася перестрілка між ними і поліцейськими, в процесі якої бандити розстріляли живих заручників, що залишалися, після чого підірвали гранатами вертольоти. Втім, є версія, що один із вертольотів згорів від влучення в нього світлошумової гранати, кинутої з поліцейського броньовика. У ході швидкого літального бою, що зав'язався, п'ятьох терористів застрелили. Також загинув один із снайперів, а іншого і пілота одного з гелікоптерів тяжко поранили дружнім вогнем. Ще трьох терористів захопили у полон. У перестрілці загинули і згоріли у гелі-

коптерах всі заручники. Один з них, штангіст Давид Бергер, отримавши поранення, був ще живий, але помер, задихнувшись від продуктів горіння.

Факт 10. Враховуючи повну бездарність проведення операції з порятунку заручників, керівництво МВС ФРН заборонило всім поліцейським, які брали участь у ній, під загрозою відмови в пенсійному забезпеченні розповідати про ці події.

Факт 11. На жаль, керівництво МОК саме не було зацікавлене в розголошенні ситуації, що склалася. Президент комітету Евері Брендедж, за іронією долі сам давній шанувальник Гітлера, дізнавшись о шостій годині ранку про захоплення терористами ізраїльтян, розпорядився продовжувати змагання. І лише через 10 годин після нападу Ігри на нетривалий час призупинили.

Факт 12. Включилася до схеми і машина подачі дезінформації громадськості. В ефірі звучала прикрашена інформація. А після завершення перестрілки на аеродромі, що закінчилася загибеллю заручників, представники поліції опустилися до відвертої брехні, заявивши, що всіх терористів нейтралізовано, а заручників звільнено. Тільки через годину з'явилася інформація про неоднозначність проведеної операції. Тільки наступного ранку в ході проведення прес-конференції поліцейські чиновники визнали, що заручників їм врятувати не вдалося. Щоправда, пояснювалося це не власним непрофесіоналізмом, а виключно досвідом терористів.

Факт 13. На жаль, побічно підтримали терористів спортивні делегації від СРСР та кількох арабських країн. Перша не з'явилася на жалобну церемонію, що проходила на олімпійському стадіоні, а решта відмовилася приспудати прапори своїх країн на знак пам'яті про загиблих ізраїльтян.

Факт 14. Представники європейських країн самі були не зацікавлені в розголошенні незручної для них інформації. Терористів, що вижили після перестрілки, звільнили через два місяці після фейкового викрадення літака авіакомпанії Lufthansa, на борту якого знаходилося 14 (!) пасажирів, хоча лайнер був розрахований на 150 осіб. Наступним кроком із приховання інформації стало звільнення арештованого 1977 року ідеолога та організатора теракту Абу-Дауда. Незважаючи на те, що Ізраїль жахався передачі терориста собі, французи, скориставшись зручним приводом, не лише звільнили його, а й навіть сплатили переліт до Алжиру, де той опинився у повній безпеці.

Едуард БЛОКЧЕЙН.

Від редакції. Імена загиблих в ході теракту: Моше Вайнберг – тренер з боротьби; Йосеф Романо, Давид Бергер, Зеєв Фрідман – штангісти; Елієзер Халфін, Марк Славын – борці; Яків Шпрінгер – суддя з важкої атлетики, Йосеф Гутфройд – суддя з класичної боротьби, Кехат Шор – тренер зі стрільби, Андре Шпіцер – тренер з фехтування.

Вітаємо

вчителів, учнів та їхніх батьків з
початком нового навчального року!
Бажаємо учням – успіхів у навчанні,
вчителям – творчих удач на ниві
освіти, а батькам – терпіння.

Шабатон на березі Дніпра

Другого та третього серпня на мальовничому березі Дніпра під Черкасами пройшов шабатон у наметах. Цей Шабатон був для нас, як великий ковток кисню в час трагедій і втрат. Назву заходу дали „Нецер–Шабатон”.

Чудова погода, чудова компанія дітей та дорослих наповнила позитивними емоціями наш відпочинок. Протягом двох днів у нас було: релакс (звукотерапія з чашами) від Тетяни Турбанової, ранкова гімнастика та дихальні вправи від Людмили Голдовської, чудові рибні страви від сімей Турбанових і Шнеєрів, шедевральні страви від Арсена Мезвіршвілі, Семена Кардаша, Олександра Шпанеля і Євгена Канівського з помічниками. Майстер-клас з приготування пшоної каші на багатті провели одразу кілька шеф-кухарів для наших дітей та їхніх батьків, і треба сказати, що їм вдалося підкорити серця учасників Шабатона. Каша розлетілася дуже швидко.

Зустріч Суботи, єврейські майси біля багаття, купання в річці, спортивні ігри та конкурси, „польова” каша і плов, салати та овочі-гриль і багато смаколиків, як невід'ємна частина відпочинку на природі, – це традиції і культура. Спільне проведення часу з дітьми, сім'єю і друзями робить відпочинок незабутнім. А „пінна дискотека” для всіх була приємним сюрпризом (окреме „спасибі” Олександрі Шпанелю). І хоч дощ завадив нам провести церемонію Авдали так, як ми запланували, проте ми побажали усім „шавуа тов” різними, доступними нам, мовами.

Цей захід для Черкаської єврейської громади „Хавер” допомогли організувати Всесвітня Рада Прогресивного Юдаїзму (ВРПЮ) та Релігійне Об'єднання Общин Прогресивного Юдаїзму України (РООПЮ). Наші найщиріші слова подяки за цей Шабатон висловлюємо всім тим, хто подбав про наше спільне дозвілля, а саме: Всесвітній Раді Прогресивного Юдаїзму, Релігійному Об'єднанню Общин Прогресивного Юдаїзму України, програмам Черкаського обласного благодійного єврейського фонду „Хесед Дорот” – „Жіночий клуб”, „Сімейний клуб”, проект „АТ Junsor”, виконавчому директору РООПЮ Олександрі Гайдару, віцепрезиденту ВРПЮ Іялю Рондеру і всім тим, хто взяв активну участь у шабатоні! Дякуємо Марині Танській за відео, яке вона зробила. До нових цікавих та захоплюючих зустрічей!

Галина ПОЛЬСЬКА.

Косметолог Голівуду з Рязані

Хто б міг подумати, що початок історії найвідомішого американського бренду „Max Factor” бере свій початок у невеликій крамниці в Рязані. Саме там Максиміліан Абрамович Факторович самостійно виготовляв та продавав косметичні засоби для жіночої краси.

Життєвий шлях цього талановитого та заповзятливого єврея став втіленням горезвісної „американської мрії”. Його кар’єра розпочалася ще у семирічному віці з продажу солодощів у театралізованому фойє, а завершилася особистою зіркою на „Алеї слави” у Голівуді.

Майбутній відомий бізнесмен Максиміліан Абрамович Факторович з’явився на світ у польському містечку під назвою Здунська-Воля, яке тоді належало до Російської імперії. Сталося це 15 вересня 1872 р. у великій та дружній єврейській сім’ї. Крім Максиміліана у сім’ї було ще семеро дітей. Хлопчик почав свій трудовий шлях із семирічного віку, продаючи цукерки у театрі. Через рік став допомагати аптекарю, в дев’ять років вступив підмайстром до майстерні, що виготовляє перуки. А потім тринадцятирічному хлопцю пощастило вчитися перукарському мистецтву в Берліні у кращого майстра. Всі ці місця стали для Максиміліана набуттям різноманітних знань, вмінь і навичок. У чотирнадцятирічному віці йому вдалося переїхати до Москви, де став помічником гримера Великого театру. Згодом Факторович, який не мав жодних дипломів, завдяки природній кмітливості та багатій практиці став справжнім майстром своєї справи.

Потім юнак був призваний на обов’язкову військову службу до російської армії. Але й там, як медбрат, він постійно поповнював свої професійні знання. Повернувшись у мирне життя, Факторович почав подумувати про те, як відкрити власну справу. У Москві це було складно. Треба було вибрати менше місто. Його вибір припав на старовинну російську Рязань. Дотепер Соборна вулиця, де знаходиться будинок №48, зберігає пам’ять про видатного бізнесмена. Саме там Факторовичем у 1895 була відкрита маленька крамниця, де продавалися парфуми, рум’яна, креми, помада, пудра, перуки. До речі, ці товари були власного виготовлення.

Незабаром удача посміхнулася молодій людині, подарувавши рідкісний випадок, що повністю змінив його життя. Він, як то кажуть, витягнув „щасливий квиток”. Коли в місті гастролювала трупа Імператорського театру, то артистам був потрібний грим, який вони придбали в невеликому магазинчику. Продукція, на диво, виявила-

ся гідної якості. Таким чином, про Факторовича дізналися у столиці та запропонували йому місце гримера Оперного театру у Санкт-Петербурзі.

Обдарований майстер зумів здивувати столичних знаменитостей нанесенням гриму, застосувавши новий нестандартний підхід. Підкреслюючи переваги зовнішності, він приховував недоліки обличчя, що до Максиміліана не робилося. Слід зазначити, що яскравою косметикою на той час користувалися артисти та продавці жінок. Так ось саме Факторович змінив цей стереотип, але сталося це пізніше і в іншій країні.

Наприкінці дев’яностих XIX століття косметолог зачарував російську столицю створенням сценічного гриму. Крім того, він акуратно консультував знатних дам щодо надання їх особам краси та свіжості за допомогою косметичних засобів, та так, щоб вони не були надто помітні. Минуло близько 30 років і знаменита фраза Факторовича: „Гарний грим має бути непомітний” стала новаторським принципом у підході до косметики. Можливо, ці слова вперше були вимовлені саме у місті на Неві.

Початок XX століття став новим етапом у житті Факторовича, який отримав посаду головного спеціаліста з косметики при царському дворі. Микола II, який був відомим покровителем театрального мистецтва, високо цінував чудову роботу Максиміліана, вполював до нього. Втім, навіть таке ставлення імператора не вберегло його від погромів, що прокотилися по країні. Загрози, вибиті шибки, підпали змусили Максиміліана виїхати з Російської імперії в безпечніше місце. У 1904 році він разом із сім’єю емігрував до Сполучених Штатів. Вважається, що саме тоді, проходячи митний контроль і вводячи фактично в нове життя, з’явилася звучне поєднання Макс Фактор, яке згодом прославалося на весь світ.

У новоспеченого американського громадянина була чудова ділова хватка, яка відразу ж виявилася в тому, що він влаштувався неподалік потенційних клієнтів. Поблизу „Фабрики мрій” з’явився косметичний магазин, який дуже швидко став приносити прибуток. Товари, які там продавалися, мали власне виробництво Макса Фактора. Йому активно допомагали жінка та діти, так що сімейний бізнес розцвів пишним кольором. Високоякісна косметика і чудові перуки швидко знайшли своїх клієнтів, серед яких з’явилися і голлівудські знаменитості.

Везіння не залишало колишнього гримера Імператорського теат-

няється від інших і повністю виправдовує найменування роботи. Зірка була допитана із пристрасною і зізналася, що на Голлівудському бульварі є людина, яка розробила особливий грим для кінозйомок. Після того як цей випадок набув розголосу, клієнтів у Макса Фактора, серед яких слід відзначити Бастера Кітона, Чарлі Чапліна, Фатті Арбакля, значно збільшилося.

Бізнесмен безперервно працював над подальшим удосконаленням рецептів та складів. У числі його успішних напрацювань значаться макіяж, що не сохне під софітами, грим у вигляді крему, косметика, що чудово виглядає в кадрі, що надає абсолютну свободу міміці і т.д. Крім того, Макс Фактор розробив професійний грим, який використовувався при зйомці фільмів.

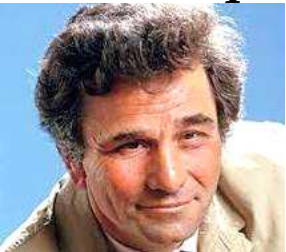
Кінематограф віддячив майстру, який багато зробив для справжньої достовірності мрій, що ожили. Він виявився першим і єдиним візажистом, ім’я якого значилося в титрах поряд зі знаменитими акторами. У будівлі, де працював гример, нині знаходиться музей Голівуду з окремою експозицією, присвяченою талановитому косметологу.

Макса Фактора називали „батьком сучасної косметики”. Максиміліан Абрамович Факторович пішов з життя 30 серпня 1938 року, йому було 65.

Проте бізнес не зачах. Його продовжив старший син майстра, який змінив заради справи навіть своє ім’я Френк на Макс. Макс Фактор-молодший зробив сімейний бізнес справжньою імперією краси. Нині „Max Factor” є тим знаменитим світовим брендом, який шануємо прекрасною половиною людства у всьому світі.

Едуард БЛОКЧЕЙН.

Пітер Фальк – лейтенант Коломбо із Нью-Йорка

Пітер Фальк народився 16 вересня 1927 року в Нью-Йорку в єврейській родині середнього класу. Його раннє життя було відзначено не голлівудським гламуром, а стійкістю і

рішучістю.

Дитинство пройшло в містечку Осінінг, яке відоме близьким сусідством з американською в’язницею Сінг-Сінг. Його мама, Маделін Фальк (у дівоцтві Хокхаузер), єврейка з Росії, а батько, Міхаель Фальк, польський єврей. Батьки Пітера господарювали в галантерейному магазинчику і жили непогано – навіть під час Великої депресії.

Коли хлопчику виповнилося три роки, вихователька в дитячому садку порадила перевірити у дитини зір – її насторожило, що він повертав голову, коли намагався на щось подивитися. Лікар

виявив у правому оці хлопчика злякисну пухлину, і око довелося видалити. Операція пройшла успішно, а Пітер все життя носив скляне око, яке стало визначальною рисою його пізніше культового персонажа. Фальк все життя шкодував, що спорт залишився для нього захопленням, але не професією.

Успішно закінчивши школу, в 1945 році він вступив до коледжу в Нью-Йорку, але навчання витримав лише місяць. Безуспішно спробувавши прорватися на військову службу, Пітер Фальк влаштувався на торговий флот, де нікого абсолютно не хвилювало, сліпить ти чи зрячий.

Проплававши півтора року у торговому флоті, він навчався в університеті Нью-Йорка, потім в іншому університеті вивчав соціальні відносини. Після різноманітних пригод у Європі повернувшись та вивчав економіку в університеті Сіракуз.

Після закінчення навчання став експертом з нерухомості в місті Хартфорд і... вступив до аматорської театральної трупи.

Його початкова траєкторія кар’єри вказала на державну службу. Він працював управлінським

аналітиком у бюджетному бюро штату Коннектикут, робота далеко не в центрі уваги. Однак пристрасть Фалька до дії кипіла під поверхнею. Незважаючи на свою безпечну роботу, він вирішив піти на курси акторської майстерності у відомій студії НВ у Нью-Йорку, навчаючись у таких легендарних вчителів, як Сенфорд Май.

Перехід до акторської майстерності був не легким. Його скляне око розглядалося як недолік в індустрії, одержимій фізичною досконалістю. Тим не менш, рішучість і талант Фалька були незаперечними. Він почав грати невеликі ролі в Офр-Бродвейських постановках і поступово пробрався на Бродвей та телебачення. Популярність Пітеру Фальку принесла роль гангстера Абе Релеса у фільмі „Murder, Inc.” 1960 року. Його номінували на „Оскар” за кращу акторську роль другого плану.

А в 1968 році Фальк отримує роль, яка визначила його кар’єру – лейтенанта Коломбо. Прослудушний, недбало одягнений, з незмінною сигарою детектив не був схожий на жодного іншого персонажа на телебаченні. Вдавана розсія-

ність і неадекватність Коломбо маскували гострий як бритва інтелект. Фальк наповнив персонаж унікальним поєднанням смиренності, наполегливості та тонкого гумору. Його образ відгукнувся у глядачів, зробивши „Коломбо” одним із найулюбленіших детективів усіх часів.

Роль Коломбо, зіграна Пітером Фальком, принесла йому чотири премії „Еммі” та закріпила його статус легенди телебачення. Тим не менш, незважаючи на свій успіх, Фальк залишався скромним, земною фігурою, схожою на свого персонажа. Продовжував зніматися у різних фільмах та телешоу, демонструючи універсальність та глибину актора.

Поза екраном Фальк був відомий своєю благодушністю та пристрастю до мистецтва, особливо до малювання та живопису. Також був затятим шахістом і любителем класичної музики.

Життя Пітера Фалька було підтвердженням сили наполегливості та віри у те, що унікальність людини може бути силою, а не перешкодою. Він помер 23 червня 2011 року, але його спадщина живе завдяки вічному характеру Коломбо та багатством ролям, які показали його винятковий талант та невпинний дух.

Олександр КЛІШО.

Як юдаїзм став релігією держави Хазарія

Півтори тисячі років тому на досить великих територіях Південно-Східної Європи, Кавказу та Середньої Азії утворилася держава, відома як Хазарський каганат. За назвою відомо, що його народністю були хазари – одне з відгалужень тюркських кочівників. Сповідувана ними релігія – тенгріанство, яка була основною для тюрко-монгольських кочових народів. Назву свою вона отримала від імені небесного духу Тенгрі – верховного божества, що височило над усіма тюркськими божками меншого масштабу.

Примітно, що тенгріанство не вимагало безумовного підпорядкування собі. З цієї причини інші народності, які проживали в Хазарії, мали можливість сповідувати й інші релігії – християнство або іслам. Користуючись цим, сусідні держави регулярно засилали в Хазарію своїх місіонерів, що й позначалося на релігійному різноманітті вірувань народу країни. Слід зазначити, що у Хазарії проживали і євреї, переважно у Криму і Тамані, але на відміну від інших релігійних громад їх священнослужителі не займалися прозелітизмом.

Цю ситуацію відносно рівногання зламали події зовнішнього порядку. У Візантії почалися гоніння на євреїв. Нове покоління володарів імперії, що й без того недолюблювало іудеїв, розпочало кампанію з навернення їх до християнства. Як писав арабський історик аль-Масуді, це почалося за царя Армана. Для тих, хто чинив опір тиску влади, доля була сумною, тому потік євреїв-емігрантів вирушив на північ – до Хазарії. Тут вони могли знайти притулок і терпиме ставлення до їх релігії.

Цей період збігся з поширеною практикою відходу правителів держав, у яких дотримувалися язичницьких вірувань, до монотеїзму. Зрозуміло, що в цьому плані основними центрами тяжіння виступали християнство та іслам. Однак у випадку Хазарії така практика дала збій. Це було зумовлено внутрішньою боротьбою за владу між провідними в Хазарії кланами. Як результат, верховний правитель країни, відійшовши від політеїзму, і як основну релігію вибрав юдейську віру.

Чому саме юдаїзм став головною релігією Хазарії, зараз пояснити складно. Швидше за все, питання вплирається у збереження незалежності у поведінці. Справа в тому, що Арабський халіфат з його ісламським напрямом, що Візантія, що просуvala ідеї християнства, були ворожі по відношенню до Хазарії. Євреї ж з їх віросповіданням власної держави не мали, а отже, не могли якимось чином впливати на прийняття рішення верховного імператора Хазарії. А далі вже з опорою на юдаїзм беки (ца-

рі) перехопили владу у язичницьких каганів.

На користь того, що Хазарський каганат справді зробив юдаїзм основною релігією, говорить низка фактів. Існує відразу п’ять версій того, як Хазарія вибрала для себе шлях юдаїзму. Щоправда, причини переходу в юдаїзм регіон, з якого він прийшов до Хазарії і сама дата звернення в нову релігію, у всіх п’яти джерелах різняться. Сам процес прийняття нової релігії персоналізується з напівлегендарним єврейським проповідником Ісаком хасангарі. Щоправда, його ім’я виринає лише в XIII столітті у каббалиста, коментатора Танаха та Талмуда Моше бен Нахмана.

Тим не менш, сам факт переходу Хазарії в юдаїзм не піддається сумніву. Мало того, цьому є незаперечне підтвердження, зроблене археологами. У 1999 році в Швеції на острові Готланд поблизу села Спіллінгс в ході розкопок було знайдено три срібні монети, що нагадують за зовнішнім виглядом арабські дирхеми. Від оригіналу їх відрізняла лише трохи змінений напис. Араби традиційно карбували: „Мухаммед – посланник Бога”. На одному зі знайдених у Швеції екземплярів значилося: „Муса – посланник Бога”. На двох інших монетах чітко читалася фраза арабською: „ард-ар-Хазар”, тобто „земля Хазар”.

Але якщо сам факт переходу Хазарії в юдаїзм не піддається сумніву, то про глибину його проникнення в маси вчені сперечаються давно. Одні, насамперед представники Заходу і частина ізраїльських вчених, стверджують, що юдаїзм досить широко поширився країною, ставши головною релігією її населення. Інші ж вчені (радянські та деякі ізраїльтяни) говорять зовсім зворотне. На їхню думку, юдаїзм став релігією правлячої верхівки країни та керівників кланів. Для простих людей дана релігія ніякої ролі не грала, тому вони залишилися за своїх старих вірувань.

На користь останнього свідчить те, що під час розкопок виразних слідів юдаїзму біля Хазарії не зафіксовано. При всьому тому, що в країні будувалися синагоги, чіткого архітектурного канону їм не існувало. Також не було єдиного зразка юдейського похоронного обряду. У результаті виходить, що поховання юдеїв Хазарії мало чим відрізнялися від ямних поховань язичників. Та й молитовні збори жителів юдейського віросповідання могли проходити навіть у пристосованих приміщеннях, напівземлянках або юртоподібних спорудах.

Що ж до основної маси населення, то язичництво йому залишилося повноправною релігією. Систематизація знахідок, зроблених у XIX – XX століттях, показала, що у Хазарському каганаті VIII–X століть все ж таки язичництво було переважаючим віру-

ванням. Такий стан справ зберігся аж до кінця існування Хазарії як держави. Проте тенденція посилення становища юдаїзму в країні простежувалася виразно. Десять у період IX століття у похованнях не стало солярних амулетів, присвячених Тенгрі-хану. І це, насамперед, свідчить, що юдаїзм в країні поширювався і набирив силу.

Тим не менш, більш архаїчні язичницькі культи існували в Хазарії паралельно з офіційно встановленою релігією. На цілком законних підставах працювали шамани, проводячи свої обряди. Цілком можливо, що проіснує Хазарія на кілька століть довше і не зникни під кінець X століття, адміністративний ресурс просування юдаїзму переміг би язичництво. Саме так сталося в сусідній Київській Русі, до пори також колишньої язичницької. Там завдяки тиску князя Володимира язичництво викоринили. При цьому влада не гребувала навіть застосуванням сили.

Зрозуміло, що й Хазарія пішла б тим самим шляхом, адже для єднання країни на той час іншої дороги не було. Адже, як відомо, кожна релігія творить власний центр сили. Однак верховні правителі Хазарії на такі дії, мабуть, були не готові. Як результат, юдаїзм у країні був не до кінця оформленим. Можливо, тому в даний час вчені навіть не можуть визначити, чи він був рабиністичного штибу або караїмського. І хоча більшість дослідників схиляються до першого варіанту, чимало вчених висловлюється за другу версію.

Марина СЛІВІНА.

Бухарські євреї – одна з найдавніших єврейських громад

За часів Радянського Союзу в його середньоазіатських республіках мешкала досить велика єврейська діаспора. Однак з'явилися там євреї задовго до появи СРСР, навіть, раніше ніж туди прийшла Російська імперія. Люди цієї національності є переважно представниками однієї з найдавніших етнографічних груп єврейського народу – бухарських євреїв. Ця громада сформувалася понад дві тисячі років тому і тривалий час вела відокремлене існування від своїх європейських та північно-африканських співвітчизників. З приходом до Туркестану Російської імперії співтовариство бухарських євреїв доповнили представники ашкеназької гілки, проте їх кількість була незначною, тому практично не вплинула на традиції життя бухарців.

Момент виникнення цієї гілки ще й досі викликає дискусії. Досить популярне є міф про єврейських предків, які були насильно виселені ассирійцями з Ізраїльського царства в 722 до н.е. Називається навіть місцевість кінцевого переселення – Хадор, яку бухарці ідентифікують як Бухару. Щоправда, історики ставлять під сумнів цю версію, висуваючи власну думку про місцевості в Північній Месопотамії, що знаходиться зараз на території Іраку.

З Хадора єврейська діаспора почала поширюватися землями Ассирійської держави, яка була на той момент чи не найбільшою у світі. Певний відсоток їх мігрував на землі нинішнього Ірану, Хузестан (південний захід ісламської республіки) і Мідію (північ країни, нині Іранський Азербайджан). На користь цього говорить той факт, що гірські євреї, що проживали на Кавказі, ведуть свій рід від євреїв хадорських.

Подібне розселення мало свої причини. В основному вони зумовлені економічними, політичними та соціальними чинниками, проте не слід скидати з рахунків ще один момент. Євреї залучалися до військової служби на користь держав, які періодично контролювали Ізраїль. Коли до влади прийшли перські царі роду Ахеменідів, настала ера наймасовішого розселення євреїв, які оселилися і в Середній Азії.

На користь цього свідчить низка свідчень. Поблизу туркменських міст Байрам-Алі та Мерв у середині 1950-х археологами було виявлено фрагменти кераміки з написами на івриті, але найголовніше – знайдено залишки найдавнішої синагоги. Усі відкриття належали до II ст. до н.е. – I ст. н.е. Просування євреїв на Схід сприяло початку функціонування Великого Шовкового Шляху, яким єврейські купці проникли у саму глибинку Середньої Азії, а потім просунулися у бік Китаю до тихоокеанського узбережжя.

Додатковим чинником їхнього просування Середньою Азією послужили наслідки Юдейських війн 66-70, 132-135 років. Значна частина населення, щоб уникнути попадання в рабство, була змушена залишити Юдею та Єрусалим. Так з'явилися великі єврейські громади в Балсі, Мерві та Термезі.

Поки в Середню Азію не вторглися араби, цей край був населений безліччю народів, які часто належали до різних релігійних течій. Тут вільно уживалися буддизм і індуїзм, християнство і юдаїзм, зороастризм і різні синкретичні культури. Ситуація змінилася з приходом сюди ісламу, але євреї зуміли пристосуватися до такого стану речей. Їхня неймовірна працездатність і освіченість дозволяли обіймати вкрай почесні посади в місцевому суспільстві.

Фраза, що приписується китайському мудрецю Лао-Цзи, говорить, що навіть шлях у тисячу ліг починається з першого кроку. Так і завоювання євреями Ханаана почалося з того самого першого кроку – захоплення ханаанського міста Єрихон. Сказати, що перед євреями стояло важке завдання, значить нічого не сказати. У людей, що ходили сорок років пустелею, буквально не існувало власної армії. Зате Єрихон був обнесений високою стіною, мав цілком підготовлений гарнізон, здатний відбити напад найсерйознішого супротивника. І все ж євреям вдалося зробити практично неможливе – Єрихон пав.

Про те, як відбувалися дані події, немає документів зі схемами розташування військ та конкретними діями підрозділів. Єдина розповідь – Книга Ісхошуа бен Нуна (Ісуса Навина), який став провідником євреїв після смерті Моше. Передувала події розмова Ісхошуа бен Нуна з Б-гом. Вс-вишній дав йому можливість виконати завдання: піти із земель Моава, перейти Йордан і напасти на Ханаан, почати відвоюовувати у ханаанців Землю Обітовану. У свою чергу Г-сподь пообіцяв, що буде поряд з Ісхошуа так само, як був поряд із Моше.

Новий ватажок євреїв, отримавши настільки однозначний наказ, почав готуватися до майбут-

ньої битви. Насамперед він послав двох розвідників до Єрихону, щоб дізнатися, чи готується місто до війни. Вони змогли проникнути в місто, і навіть затриматися в ньому на деякий час. Щоб звертати на себе меншу увагу, на ніч розвідники зупинилися у жінки на ім'я Раав – місцевої блудниці. Проте хитрість не допомогла. Правителю міста донесли, що з'явилися незрозумілі чужинці, і вказали місце їхньої ночівлі.

Можливо, Раав і так здогадувалася, ким є її постояльці, але з появою загону стражників будь-які сумніви відпали – це були євреї. Врятувати своє життя вона могла, тільки давши втекти з міста єврейським розвідникам. І жінка це зробила, попередньо взявши з них обіцянку зберегти їй та її дітям життя під час майбутнього штурму. Стражникам вона сказала, що не зрозуміла, хто прийшов до неї ночувати, а затримати їх вона як слабка жінка не могла. Погоня, пущена за розвідниками, не дала бажаних результатів. Ті, розчинившись у темряві, пішли в гори, а там, знайшовши затишне місце, перечекали, поки ажотаж навколо їхніх пошуків вщухне. Після цього розвідники благополучно повернулися до свого табору.

Битва при Єрихоні

Отримавши необхідну інформацію, Ісхошуа бен Нун почав діяти. Він підняв військо і рушив його на місто. Дорогу євреям перегороджувала річка Йордан, але тільки-но військо Ісхошуа бен Нуна підійшло до неї, вода в річці чудовим чином зникла. Таким чином, армія без проблем форсувала річку і зупинилася в Галгалі, що трохи на схід від Єрихона. Йордан знову наповнився водою. Очевидно, Вс-вишній ретельно стежив за подіями.

Але поки що то були лише попередні дії. Євреї мали багато складніших завдань – штурм миських стін. І знову їм на допомогу прийшов Вс-вишній. Він прийшов до Ісхошуа і дав йому вказівки, що робити воїнам у ході взяття Єрихона. Вони не мали сліпо кидатися на стіни міста. Хитрість полягала в тому, що штурму як такого взагалі не мало бути. Єврейській армії потрібно було оточити Єрихон, винести вперед Ковчег Завіту, а перед ним пустити сімох коенів із ювілейними трубами. На сьомий день облоги побудована таким чином армія мала сім разів обійти навколо міста. Коєни в цей час мали трубити у свої труби.

Те, що сталося далі, виявилось досконалою не-

ку гільдію, могли отримати російське громадянство.

Дане рішення дозволило імперії отримати велику кількість можливих династій, що зіграло позитивну роль в розвитку країни. Маючи значні кошти, вони розвивали економіку, створюючи закінчені цикли виробництва. Наприклад, династія Вадьяєвих в 1916 році придбала Іваново-Вознесенську мануфактуру, тим самим закінчивши створення величезного комбінату, що виробляв вироби з текстилю. У єдиний комплекс були включені бавовняні плантації Ферганської долини, залізниці, фабрики з очищення бавовни-сирцю, виготовлення текстильної продукції. У виробничому процесі було задіяно десятки тисяч людей.

З остаточним приєднанням Бухарського Емірату до Росії життєві умови місцевих євреїв серйозно змінилися. Сюди почала проникати європейська та російська культура, потягнулися російські євреї-ашкенази. Останнє призвело до русифікації місцевих прізвищ. Почала з'являтися національна інтелігенція, що відстоювала інтереси власного народу. Розмовною мовою поступово ставала російська, хоча бухарський діалект нікуди не йшов. Підтвердженням цього є факт видання у Скобелеві (нинішній Фергані) у першій половині 1910-х бухарсько-єврейської газети під назвою „Рахамім”.

Після падіння російського царизму в 1917 році нове керівництво країни звернуло пильну увагу на бухарсько-єврейську діаспору. Для її представників у 1920-х роках у Ташкенті, Коканді, Самарканді було відкрито низку середніх та вищих навчальних закладів. Найбільш відомим став Ташкентський Інститут освіти, створений завдяки старанням Рахіма Бадалова, який згодом став його директором. Цікаво, що бухарські євреї, які вважалися національною меншістю, могли безкоштовно навчатися у вузах.

Не забули й про ЗМІ. Вже у 1920-х у краї масово видавалися газети, журнали, розраховані саме на бухарських євреїв. Щоправда, єврейську абетку замінили на кирилицю.

Високоосвічені бухарські євреї активно залучалися до управлінської роботи, служби в армійських структурах. В Уряді Таджикицької РСР були бухарці. Один із них Ілля Левієв працював секретарем Верховної Ради республіки. Представниця діаспори Зіна Кураєва наприкінці 1930-х навіть обиралася депутатом Верховної Ради СРСР. В армії практично не було роду військ, в якому б не служили бухарські євреї. Під час Другої світової до 30 000 бухарців пішли захищати країну. Близько третини склали голови на полях битв.

Величезний внесок представники цієї діаспори внесли в економічний і культурний розвиток країни і в післявоєнний період. З їхнього середовища вийшли професіонали, що розвивали сільськогосподарську галузь, нафтогазову промисловість, які зробили значний внесок у будівництво середньоазійських іригаційних споруд. Зпоміж бухарських євреїв вийшла ціла плеяда чудових акторів, музикантів, поетів, журналістів, художників, спортсменів. Відому кінодіологію „Подвиги Рустама”, створену за мотивами персоджидзького епосу „Шах-наме”, зняв бухарський євреї Бенсіон Кім'яров.

Після розпаду Радянського Союзу на окремі республіки більшість бухарських євреїв вирушила до Ізраїлю.

Марина СЛІВІНА.

сподіванкою для оборонців Єрихону. На сьомому колі проходження єврейської армії одна з стін міста не витримала звукового натиску від гри труб і криків солдатів і впала, відкривши дорогу нападникам. Ті негайно скористалися моментом, і Єрихон пав. За наказом Ісхошуа бен Нуна всі його мешканці були вбиті. Нападники пощадили лише Раав та її домочадців. Дані події послужили виникненню широко відомого вираження „єрихонська труба”.

Цікаво, що жодні захоплені в Єрихоні цінності, аж до виробів із міді та заліза, єврейським солдатам не можна було привласнювати. Все це мало вирушити в майбутню храмову скарбницю. Порушивши наказ солдат на ім'я Ахан, який вирішив тихенько забрати собі частину коштовностей, взятих при штурмі міста, мимоволі підвів своє військо до поразки в наступній битві.

Коли Ісхошуа бен Нун, навчений Б-гом, дізнався про порушення його наказу, він негайно відправив на страту не тільки воїна, що провинився, але і його сім'ю. Після цього ніхто вже не наважувався нехтувати наказом ватажка. Сам же Єрихон після цієї події пролежав у руїнах кілька століть, поки за часів царя Ахава його призначенець Ахіїл не відродив місто до життя.

Едуард БЛОКЧЕЙН.

Де кілька фактів про Ковчег Ноаха

Біблійна історія про ковчег Ноаха здавна привертала до себе увагу дослідників різного рівня: від зацікавлених представників церкви до банальних шукачів пригод. За віки накопичилося чимало непрямих доказів існування, як мінімум, подібної до нього події, так і спростування його. Суперечки про Всесвітній потоп точаться досі і наврайд чи в найближчому майбутньому завершаться. Трохи піднявшись над суперечками, спробуємо спокійно розглянути ряд цікавих фактів і паралелей щодо цієї події, описаної в Торі.

1. Історія про Всесвітній потоп викладена у першій книзі Торі Берейшит, в якій люди знайомляться з походженням світу і людства.

2. Всесвітньому потогу передувало падіння нравів у людському середовищі, причому воно було настільки сильним, що цього не витримав сам Творець. З цієї причини Вс-вишній вирішив перезапустити проект „Людство”, ліквідувавши людей, що вже живуть на землі, але залишивши для його відродження деяку кількість найвідданіших Б-гу і праведних.

3. Вибір Г-спода припав на людину на ім'я Ноах, який не зрікався Б-га і вів праведний спосіб життя. Разом з Ноахом дозволено було залишитися в живих його сім'ї – дружині і трьом синам з дружинами.

4. Ноах отримав вказівку збудувати Ковчег. Також йому були вказані точні розміри корабля, його будова та матеріал, з якого він має бути створений.

5. Розміри Ковчегу для того періоду були грандіозними: у перерахунок на метричну систему розміри судна повинні були скласти близько 140 метрів довжини, 24 ширини і близько 15 метрів висоти.

6. Зрозуміло, що швидко спорудження такого роду не могло побудуватися. Однак Г-сподь, який має дар безсмертя, міг чекати, та й перші люди, хоча вже й були смертними, але період їхнього життя обчислювався сотнями років. Той же Ноах, коли отримав вказівку

побудувати Ковчег, прожив уже 500 років.

7. Будівництво Ковчегу велось 100 років. Щоб судно банально не зіпсувалося від часу, було використано деревину дерева гофер. Нині це слово перекладають як „смолисте дерево”. Сучасні тлумачі мають на увазі під цим всі види хвойних дерев, які завдяки природному смолистою просоченому добре опираються гниттю.

8. Як праведна людина Ноах, завершивши будівництво Ковчегу, намагався проповідувати людям покаяння, проте не був почутий. Людство було приречено. Тоді Ноах почав завантаження Ковчегу обраними тваринами та продуктами харчування.

9. Сучасні ентузіасти підраховували, що гранична кількість тварин, які могли б розміститися в Ковчегу, становить 70 000. При цьому, незважаючи на давнину самої історії, технічна будова судна цілком відповідала сучасним вимогам корабельної безпеки. Воно мало кілька палуб, і було поділено водонепроникними перегородками.

10. Шойно було завершено завантаження Ковчегу, почалася сильна повінь. З мхар хлинули безперервні дощі, а з-під землі вдарили потужні джерела. 40 діб землю заливало дощами, але й після того, як вони припинилися, вода завдяки підземним джерелам ще довгий час продовжувала підніматися.

11. Підраховано, що на Ковчегу сім'я Ноаха провела щонайменше 330 діб. Сюди входять: тиждень очікування початку дощів, 40 днів власне дощової погоди, 150 днів дрейфу по відкритій воді і 133 дні очікування повного висихання суші, що відкрилася з-під води.

12. Перше, що зробив Ноах після висадки на землю, було принесення жертви подяки Б-гу.

13. Прийнято вважати, що перша суша, що відкрилася Ноаху була гора Арарат. Щоправда, сучасні тлумачі суттєво розширюють цей

район. Спираючись на Кумранські рукописи, вони припускають, що слово „мт” може звучати, як „Урарат”. А це не давно згаслий вулкан, а ціла стародавня країна, що розташовувалася поблизу озера Ван.

14. Першою відомою нам людиною, яка почала шукати Ковчег Ноаха, був отець вірменської церкви Акоп Мцбнеци. У IV ст. він зробив кілька спроб піднятися на Арарат у спробі пошуку перебування останнього притулку Ковчегу. Всі вони виявилися невдалими, але без подарунка за свої старання Мцбнеци не залишилися. За відмову від подальших пошуків отцю з рук ангела було передано фрагмент обшивки корпусу Ковчегу.

15. Нині ця реліквія зберігається в Ечміадзинському соборі. Перевірити справжність артефакту неможливо, тому людям доводиться вірити Вірменській церкві на слово.

16. Після Акопа Мцбнеци пошуки Ковчегу Ноаха не припинилися. Особливо вони активізувалися з приходом нових технологій – появи фотографії, авіації та виходу людини до космосу.

17. Існує ряд світлин, на яких, нібито, зображені залишки Ковчегу. Проте, справжність деяких з них, підтвердити неможливо через закритість району, а решту можна пояснити як гру світла і тіні, особливостями гірського рельєфу або просто бажанням видати побачене за справжній Ковчег.

18. У 2007 р. на гору Арарат піднялася спільна турецько-гонконзька експедиція. У 2010 її учасники зробили заяву, що вони нібито знайшли залишки Ковчегу. Мало того, вони змогли пробратися в середину корпусу судна, що вмерзло в льодовик, і провести там відео- і фотозйомки. Але значний часовий проміжок між часом експедиції і появою заяви про знахідку з демонстрацією фото- і відеозвітності про неї, побічно свідчить про те, що показаний Ковчег – плід роботи комп'ютерних фавіців, благо, можливості сучасної техніки дозволяють це зробити.

Марина СЛІВІНА.

Черкаські євреї

з книги Василя Борисовича Страшевіча
„Черкаси за межами століть”

(Продовження. Початок в номер № 6 (270))

Питання освіти для єврейської громади міста було особливим. Кожна родина бажала мати своїх дітей освіченими, але, звичайно, не кожна змогла практично це здійснити. Для одних знання Талмуда в чотирикласному хедері ставало вінцем освіченості в сім’ї, інші йшли далі: готували своїх дітей для вступу в прогімназію, де після чотирирічного навчання в молодших класах можна було продовжити освіту в повній класичній гімназії, вже без екзаменів, лише проходячи співбесіду. Наприкінці XIX століття в Черкасах була єдина така державна чоловіча гімназія, де єврейських дітей приймали з ценовим обмеженням від п’яти до десяти відсотків до загальної кількості поступаючих. Далі навчання продовжувалося в Білій Церкві, Умані, Златополі, Києві, Полтаві, а то й Одесі, де були повні восьмикласні гімназії. Лише в кінці та на початку XX століття, коли в Черкасах з’явилися повні чоловічі і жіночі гімназії, класні журнали зарясніли єврейськими прізвищами.

У відомості № 16 про розподіл учнів Черкаської першої міністерської чоловічої прогімназії щодо віросповідання станом на 1 січня 1890 року із загальної кількості 77 учнів десять було євреїв, у наступному році відповідно 85 і 10, у 1893 році – 84 і 6, а у 1895 році – 84 і 10.

Єврейська громада піклувалася про освіту своїх дітей. На власні кошти вона обладнала початкову школу. Приміщення для школи виділив підприємець А.А. Зарицький. Власник тютюнової фабрики не пошкодував навіть свого двоповерхового особняка на Олександрійському бульварі для цієї мети.

Єврейська початкова школа щось на зразок церковно-приходської: перші навички письма, арифметики, загальні відомості з інших предметів і, обов’язково, закон Божий. До речі, в яку б обкладинку він не одягався – в Біблію – для християнських дітей, чи в Талмуд – для єврейських – біля церковно-приходських шкіл обов’язковим атрибутом ставала церква, біля єврейських – синагога.

Була вона побудована і біля єврейської початкової школи Черкас. До речі, цю синагогу запам’ятало не одне покоління черкащан. Адже з 1950 року голова місцевого спорткомітету Альфред Борисович Свідерський, організувавши юнацьку спортивну школу, відшукав для неї просторе приміщення синагоги в центрі міста (на цьому місці зараз знаходиться ТРЦ „Любава”), і після недовгої „боротьби” (з допомогою міськкому партії) з єврейською громадою, відвоював будинок. Тут обладнали просторий 22-метровий спортзал для ігор, поруч – невеликий фехтувальний, ще він був пристосований для занять художньою гімнастикою, та класні і підсобні кімнати.

Не одне покоління черкащан у цьому приміщенні підвищувало майстерність з спортивних ігор, фехтування і художньої гімнастики та дістало путівку у великий спорт. В спортзалі ЮСШ, крім тренувальних занять, проводилися обласні і республіканські юнацькі змагання.

У приміщенні єврейської початкової розташовувалася і єврейська народна школа. Зміст її роботи неважко уявити, але вона була щось на зразок недільних курсів щодо боротьби з малописьменністю, де освоювали ази освіченості літні люди та проводилася просвітницька робота, готували дітей до школи.

У довоєнний і післявоєнний період в приміщенні початкової школи розміщувалася трикотажно-рукавична фабрика. З побудовою сучасних приміщень трикотажної фабрики школа разом з синагогою були знесені, відійшовши в історію. Про них вже не згадують навіть літні черкащани, а молодь і тим більш, бо нічого про них не знала, стоячи біля тролейбусної зупинки „Любава”.

На початку XX століття в Черкасах відкрилися єврейські чоловічі і жіночі гімназії групи „Родіт”. Розташовувалися вони на Миколаївській вулиці під номером 9 (нині Хрещатик), біля побудованого на честь 300-річчя династії Романових у 1913 році нового приміщення приватної жіночої гімназії А.В. Самойловської (згоріло в роки війни). Двоповерхове красиве приміщення (нині тут міська художня школа), побудоване на замовлення місцевої громади київським архітектором В.В. Городецьким, привертало увагу своєю непоказною красою, до якого щодня на початку XX віку вранці йшли хлопчики, а у другу зміну – дівчата.

На розі Гоголівської й Суворовської (нині Б. Вишневецького)

вулиць відкрив свою приватну чоловічу гімназію підприємець Гукайло. В ній навчалися багато єврейських дітей. Коли в роки Першої світової війни до Черкас прибули Варшавська жіноча гімназія та Ловечське реальне училище, їх класи поповнили й місцеві єврейські дівчата та хлопці.

У цих навчальних закладах була висока плата за навчання, і, звичайно, біднякам шлях до них був закритий.

У місті ще було приватне училище найнижчого, третього, розряду Ольги Муравицької-Лісової, де навчалися 26 учнів, чоловічої статі – 10, жіночої – 16. Річна плата за навчання складала 40 рублів. Було також приватне жіноче училище підприємців Винокура, Ейчиса і Каплан. У ньому переважно навчалися єврейські дівчата.

Вчилися єврейські діти успішно, отримуючи високі оцінки за знання. «Єврейська „п’ятірка” в межі осілості – це особлива „п’ятірка”, – згадував наш земляк письменник О.Г. Лебеденко. – Це коли не підкопаєшся...».

Ось що згадує черкаський краєзнавець С.С. Нехорошев про ті часи: „Не просто було потрапити в гімназію. Я пам’ятаю своїх товаришів-євреїв Багановського, Кагана (з ними я служив в 140 запасному полку у 1916-1917 роках) і добре знаю скільки їх батьки витратили грошей на хабарі гімназичним адміністраторам, але до гімназії їх діти так і не потрапили.

Не мріялось бідним євреям потрапити і до реального училища: висока плата за навчання, недешева уніформа. Форма була гімназичного крою, але з чорного сукна із зеленими або жовтими кантами. Тут вчилася багато євреїв. Крім основних дисциплін, в училищі викладалася бухгалтерська справа, вчили на слюсарів, токарів тощо. В реальному училищі закон Божий не викладався. В училищі у мене були друзі євреї Мойсей Каган та Веніамін Аранович”.

На кошти євреїв-купців та підприємців у Черкасах на початку XX століття була організована торгова школа (на розі Верх-Горової і Смілянської вулиць). „Це гніздо бідної єврейської молоді, – згадує С.С. Нехорошев, – з якого виплітають досить оперені, здібні до життя, пристосовані до праці молодята. В основному в торговій школі вчилися сироти. Одягали й харчували їх безкоштовно. Єврейська громада не залишала сиріт у біді... Я своє дитинство, юність провів серед євреїв, і знаю, який це чудовий народ...”.

До Жовтневої революції в Черкасах було організовано Єврейське літературне товариство. Розташовувалося воно в приміщенні талмуд-тори на Олександрівському бульварі, й працювало у вихідні дні, збираючи до двохсот учасників різних культурно-просвітительських заходів, в основному молодь. В міському літературному товаристві звучали твори першого класика єврейської літератури Мендела Мойхер-Сфоріма, сатирика І.-Й. Лінецького, драматурга і поета А. Гольдфадена, поета М. Вінчевського, класиків – Шолом-Алейхема, Шолом Аша, Ністора та інших. Товариство знайомо молодь з першими пам’ятками єврейської літератури – сатиричними й любовними піснями, що прийшли з далеких XIII–XIV століть, які ще співали мандрівні народні співці та передавалися згодом з уст в уста. Значною популярністю серед молоді користувався лицарський роман Е. Левіти „Книга про Бову” та інші.

В 10-х роках XX століття молодь з захопленням читала вірші поета-філософа Хайма-Нахмана Бялика „Пісні і поеми”, який перший доніс правду про кишинівський погром, змалювавши його в поемі „Сказання про погром”, що став класикою згодом не тільки єврейською, а й російської літератури, завдяки чудовому перекладу Володимира Жаботинського.

Головою Єврейського літературного товариства було обрано Ю.А. Лістова.

При міському відділенні Товариства працювала бібліотека, проводилися тематичні вечори, здійснювалися постановки вистав, розповсюджувалася література, в основному духовного змісту, був книжковий магазин тощо.

В місті існувало ще Єврейське колонізаційне товариство, головною метою якого було видавати різноманітні довідки та необхідну інформацію усім емігрантам, хто від’їжджав за кордон.

Продовжуючи тему єврейської освіти в Черкасах, необхідно зазначити, що і після Жовтневої революції міські владні структури турбувалися про збереження єврейської письменності. У листопаді 1921 року в місті функціонувало 11 шкіл з ліквідації неписьменності щодо знання української, російської та єврейської мов.

У 1924-1925 навчальному році при Черкаській трудовій школі № 1 була відкрита єврейська група. У 1925 році окрвиконком ухвалив рішення про виділення із шкільних земельних фондів територію для забудови єврейської школи в місті, але вже у жовтні цього ж року президія окрвиконкому, посиляючись на відсутність необхідних коштів, виділила будинок для єврейської професійно-технічної школи по вулиці Шевченка, 168 (нині в цьому приміщенні дитяча флотилія юних моряків і річковиків).

Міська влада створила сприятливі умови для отримання спеціальної освіти населенням єврейської національності. Так, в Черкаському педагогічному технікумі була створена єврейська кафедра, яка готувала вчителів для єврейських шкіл. Працювало дві середні трудові школи з викладанням єврейською мовою. Готувала фахівців рідною мовою і міська торгово-промислова школа, різноманітні курси тощо.

Крім того, в Черкасах з 1925 року було утворено єврейську камеру народного суду і судочинство проводилося єврейською мовою.

Вшановуючи пам’ять видатного єврейського письменника Шолом-Алейхема, згідно з рішенням окрвиконкому у вересні 1926 року, його іменем було названо 10-ту єврейську трудову школу в Черкасах, а вулиці Єврейська і Червона перейменовано у вулицю Шолом-Алейхема (нині – вулиця Гагаріна).

Всі ці заходи радянської влади мали велике культурне значення, бо в місті третина населення (33,47 %) були євреї.

До війни в Черкасах існувало дві єврейські середні школи, в яких поруч з рідною мовою викладалася і російська, як загальнодержавна. В місті існували ще групи при санітарно-освітніх курсах та курсах рахівників ощадкас, на яких навчалася єврейська молодь рідною мовою.

Духовне життя єврейської громади Черкас як до революції, так і до війни, не уявлялося без частого відвідання міста з гастролями театральних труп відомих антрепренерів і артистів П.М. Орленова, М.В. Дальського, Чарського, Россова, М.К. Заньковецької та інших. Спочатку вони виступали на невеличкій сцені громадського клубу, що розташовувався в будинку купця 1-ої гільдії Житомирського на розі вулиць Дахнівської і Суворовської (де нині нове приміщення медичного коледжу), а потім у театрі І.І. Ярового. Їх виступи записували „світлими плямами в пам’яті черкащан”.

З обладнанням в Черкасах театру почащшали приїзди на гастролі провідних театральних труп. На початку XX століття тут вперше відкрився сезон постійної драми під антрепризою Линського, який приклав усі намагання щодо досягнення художньої постановки, що цілком було оцінено публікою, і сезон закінчився значним моральним і матеріальним успіхом. Потім черкащани стають свідками постійних гастролей драми, українських, єврейських труп та інших, що представляли сурогати мистецтва. Але у 1908 році черкащани тепло зустріли трупу Заречного, беззаперечно у художньому відношенні. Режисером при ній був М.М. Савинов, який працював режисером Київського театру „Соловцов”.

Єврейська публіка Черкас була завзятими театралами. Якщо якась з театральних труп виступала на сцені приміської Соснівки, вони приїздили туди на бричках та автомашинах „рено”, що правили за такі, люб’язно надані першим володарем таксапарку в місті (з шести автомобілів) пані В. Ю. Цейтнерович. Кожна вистава в театрі відвідувалася черкащанами, половину з яких складали єврейські любителі Мельпомени.

Черкаські євреї свято шанували свою культуру, зберігаючи спадщину та тягнучись до паростків нової.

Не забували театральні вистави навіть під час революційних подій та після громадянської негоди. До Черкас приїздили театральні єврейські трупи, вистави яких охоче відвідували черкащани. Наприклад, окружна газета „Шляхом революції” 9 серпня 1923 року сповіщала, що в Черкасах гастроліє трупа Рудольфа Заславського з Петроградського єврейського театру. Виступала вона в місцевому театрі імені Т.Г. Шевченка за участі чудової актриси Б.В. Заславської. В її програмі – твори Шолом-Алейхема, Гршбейна, Шекспіра та інших. „Насолоду єврейській театральній публіці, – резюмує газета, – принесла актриса Б.В. Заславська”.

В Черкасах у 1921 році при клубі централізованого партпрофкому було створено єврейський антирелігійний гурток, єврейську драматичну студію, яка ставить перші вистави, та працював єврейський робочий гурток. Завідуючий клубом Хейфіз успішно справляється зі своїм господарством (газета „Радянська думка” за 20.01.1921 р.).

(Продовження в наступному номері).

Єврейські свята 5785 (2024–2025) року

3 – 4 жовтня 2024 р.	Рош ha-Шана	13 – 20 квітня 2025 р.	Песах
12 жовтня 2024 р.	Йом Кіпур	16 травня 2025 р.	Лаг ба-Омер
17–23 жовтня 2024 р.	Сукот	2 – 3 червня 2025 р.	Шавуот
24 жовтня 2024 р.	Шміні Ацерет	9 серпня 2025 р.	Пост 9 Ава
25 жовтня 2024 р.	Сімхат Тора	23 – 24 вересня 2025 р.	Рош ha-Шана
26 грудня 2024 – 2 січня 2025	Ханука	2 жовтня 2025 р.	Йом Кіпур
13 лютого 2025 р.	Ту бі-Шват	7 – 13 жовтня 2025 р.	Сукот
14 березня 2025 р.	Пурим	14 жовтня – Шміні Ацерет ; 15 жовтня – Сімхат Тора	

Згідно єврейській традиції свято починається ввечері попереднього дня після заходу сонця.

Шановні читачі!

Починається підписка на газету „Інейнем” на 2025 рік!

Якщо ви бажаєте отримувати свіжий номер нашої газети у себе дома, звертайтеся до редакції газети. Не відкладайте на потім. Приходьте зараз!

Проект „ТУРБОТА ПОКОЛІНЬ – ХЭСЭД ДОРОТ” було створено та працює за підтримкою „Джойнт” (JDC) – провідною єврейською міжнародною гуманітарною організацією, яка понад тридцять років допомагає нужденним євреям і розвиває єврейське життя у країнах колишнього Радянського Союзу.

Детальну інформацію про JDC ви знайдете на сайті: www.JDC.org

Claims Conference ועידת התביעות
The Conference on Jewish Material Claims Against Germany

Соціальні послуги для підопічних (жертв нацизму) ЧОБЕФ „Хесед-Дорот” надаються за підтримки гранту від „Конференції з матеріальних претензій єврейського населення до уряду Німеччини”.

9 786177 233670

Газета „Разом–Інейнем”. Засновник – Черкаський обласний благодійний єврейський фонд „Турбота поколінь – Хесед Дорот”.

ідентифікатор медіа – R30-03581.

Адреса редакції: 18010, Черкаси, вул. Б.Хмельницького, 66.

☎ (0472)37-70-79, 54-41-48; 54-43-11.

e-mail: ineinem20@gmail.com <http://hesed-dorot.ck.ua>

Надруковано в друкарні м. Чернобай. Наклад 800 прим.

Підписний індекс 90781.

Розповсюджується безкоштовно.

Наші спонсори: Єврейська Федерація Великий МетроВест Нью-Джерсі та Міжнародна громадська організація Центр „Джойнт”.

Прохання поводитися з цим виданням акуратно – в ньому є слова Тори.